

Արամ Մկրյան (ՀՀ ԳԱԱ Հ.Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ)

**ԻՏԱԼԵՐԵՆԻ ԲԱԶՄԻՄԱՍ ԿԱԶՄԱԽՈՍԱԿԱՆ ԴԱՐՉՎԱԾՔՆԵՐԻ ԵՎ ԴՐԱՆՑ
ՀԱՅԵՐԵՆ ՀԱՄԱՐԺԵՔՆԵՐԻ ԻՄԱՍՏԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Բազմիմաստությունը հնարավորություն է տալիս բնութագրել բառային միավորների նշանակությունների փոփոխության հետ կապված երևույթների ընդհանուր բնույթը: Բազմիմաստության ձևական կողմն ուսումնասիրելիս կարելի է նկատել, որ միաժամանակ գործ ենք ունենում իմասային տարրերի՝ իմակների, վեր հանման և վերախմբավորման, ինչպես նաև իմակների և դրանք կրող բառային միավորի՝ դարձվածքի հետ ունեցած հարաբերության հետ: Եթե միիմաստությունը (մենիմաստությունը) նշանակում է նշանակյալի և նշանակիչի լիովին համընկնում, ապա բազմիմաստությունը ենթադրում է, որ մեկ նշանակյալին բնորոշ են մի քանի նշանակիչներ՝ իմաստային տարրեր: Երբ նշանակյալը նույնն է, իսկ իմաստային տարրերը՝ տարբեր, գործ կունենանք համանունության երևույթի հետ, մինչդեռ երբ նշանակյալները տարբեր են, իսկ դրանց իմաստային տարրերը հնարավորինս մոտ, ապա՝ հոմանշության երևույթի հետ: Իսկ երբ առկա են այս կամ այն շեղումներով իմաստային տարրերի խմբերի նշանակյալներ, իսկ նշանակիչները կազմված են այնպիսի իմակներից, որոնք տրամաբանորեն հակադրվում են մեկը մյուսին և ունենում են ընդհանուր կլասեմաներ, գործ ենք ունենում հականշության երևույթի հետ:

Ըստ Շ. Բալլիի՝ *բազմիմաստությունն* ունի երկու կողմ՝ առաջին, երբ նշանակյալն ունի մի քանի նշանակություն՝ բազմանշանակություն, իսկ մյուսը, երբ մի նշանակիչն արտահայտվում է մի քանի նշանակյալներով¹: Այսպիսով, լեզվաբանը հակված է ըմբռնել բազմիմաստության երևույթը մի կողմից իբրև բազմանշանակություն, իսկ մյուս կողմից՝ հոմանշություն²:

Ռ.Ա.Բուդագովը, բազմիմաստությունը բնութագրելիս, նշում է. «Բազմիմաստությունը ընդհանրացման, խմբավորման և մեկ բառի շրջանակներում պայմանականորեն նոր իմաստների ձեռքբերման արդյունք

¹ Ս. Балли, *Общая лингвистика и вопросы французского языка*, Москва, изд. Иностранной Литературы, 1955, էջ 189.

² Черданцева Т. З., *Язык и его образы*, изд. «Международные отношения», Москва, 1977, էջ 111.

է...»³: Այս բնութագրումը տարածելով դարձվածքների վրա, մենք մասնավորապես հիմնվում ենք «միջանկյալ օղակի» վրա, որի մասին Բուդագովն ասում է. «Միջանկյալ օղակը մեկ բառում միավորում է ինչպես նրա նախնական նշանակությունը, այնպես էլ՝ նորը, որը կարող է առաջանալ արտալեզվական գործոնների արդյունքում, օրինակ՝ պատմական զարգացման արդյունքում: Հաճախ, հատկապես կայուն բառակապակցությունները, համարվում են բառում նոր նշանակության հայտնվելու աղբյուր»:

Ըստ Բուդագովի՝ «բառի իմաստային զարգացման իրական բնույթը հասկանալու համար հարկավոր է դիտարկել այն նույն բառի ներքին տարբեր նշանակությունների տեսանկյունից: Հարկավոր է հայտնաբերել այն գործոնը, որը կբացահայտի այդ բոլոր նշանակությունների զարգացումը: Այդպիսի գործոն են այն հասկացությունները, որոնք իրենց հերթին կապված են մարդկանց նյութական և սոցիալական կյանքի հետ, որոնց հիմքում սովորաբար ընկած են լինում իրակությունները»⁴:

Բառերի, կայուն բառակապակցությունների բազմիմաստությունների ձևավորման ուղիներն, անշուշտ, շատ ընդհանրություններ ունեն: Բառի բազմիմաստության բնութագրման ժամանակ առանձնացվում է նրա յուրաքանչյուր նոր նշանակությունը՝ ըստ բառի գործածության ուղիղ և փոխաբերական նշանակությունների հնարավորության, մի բան, որ ի հայտ է գալիս տարբեր համատեքստերում: Նոր նշանակության ի հայտ գալու մեկ այլ կարևոր գործոն է բաշխվածության փոփոխությունը: Բառի նշանակության զարգացման վրա կարող են ներգործել արտալեզվական գործոնները, այդ թվում նաև լեզվակիրների կողմից իրականության տրամաբանական և հոգեբանական ընկալումը: Հայտնի է, որ որքան ընդհանուր է բառի հիմնանշանակությունը, այնքան շատ նշանակություններ կարող է ձեռք բերել բառը: Բառի ուղիղ և փոխաբերական իմաստների հետ կապված են իմակների ընտրության փոփոխության և հատկապես դեմքի իմակի ի հայտ գալը կամ անհետանալը, որն իր հերթին անխուսափելիորեն բերում է կապակցելիության փոփոխության, իսկ նոր կապակցելիությունը ի հայտ է բերում նոր ներհակ իմակներ: Մասնավորապես այնպիսի բառեր, ինչպեսիք են՝ *cosa, roba* (*բ ա ն , հ ը*) և այլն, բայեր՝ *fare, portare* (*ա ն ե լ , տ ա ն ե լ / կ ը ե լ*) և այլն, օժտված են առավելագույն բազմիմաստությամբ, նաև այն բանի համար, որ կախված կապակցելիությունից

³ Черданцева Т. З., *У 2 ч. уз жу.*, էջ 112.

⁴ Черданцева Т. З., *Язык и его образы*, изд. «Международные отношения», Москва, 1977, էջ 112.

և առավել լայն համատեքստից, նրանք կարող են տարբերվել ոճական տեսանկյունից:

Դարձվածքների բազմիմաստությունը բնութագրելը բավականին դժվար է այն պատճառով, որ նրանց առաջին և գլխավոր նշանակությունը, որպես կանոն, փոխաբերական է: Այս ամենը սահմանափակում է դարձվածքների բազմիմաստությունը, սակայն այն գոյություն ունի:

Առավել հաճախ բազմիմաստ են լինում այն դարձվածքները, որոնք ունեն ազատ վալենտականություն, երբ գործածվում են խոսքում, այլ կերպ ասած՝ ներփակ դարձվածքները: Դա բացատրվում է նրանով, որ բաց դիրքերը կարող են բերել նոր կապակցելիության՝ ունակ առաջացնելու ներհակ իմակներ:

Քերականական ձևի և բաշխվածության փոփոխությունը դարձվածքում անխուսափելիորեն իր հետ բերում է նաև իմաստային փոփոխություն: Առավել հաճախ են բազմիմաստության այն ձևերը, երբ նրանց ընդհանուր իմաստը բավականին լայն է, իսկ լրացուցիչ իմաստները զարգանում են ընդհանուրի մասնավորեցման արդյունքում:

Այսպիսով, դարձվածքի բազմիմաստությունը կարող է առաջանալ հետևյալ պատճառներից.

ա. բաշխվածության փոփոխությունից

բ. պատկերի ձևավորման տարբեր ուղիներից

Դարձվածքը ձեռք է բերում իր իմաստը նախ՝ նշանակության, ապա ձևի փոփոխությամբ: Պատկերի ձևավորման տարբեր ուղիներ ի հայտ են գալիս տարբեր նշանակություններով: Դարձվածքների որոշ նշանակություններ առաջանում են բաղադրիչների հիման վրա և որպես կանոն ներառնում են իմակներ, որոնք բնորոշ են դարձվածքի բաղադրիչներին:

Պատկերի կազմության տարբեր ուղիները ի հայտ են գալիս տարբեր նշանակություններում: Դարձվածքների որոշ նշանակություններ ի հայտ են գալիս իրենց իսկ բաղադրիչների հիման վրա և, իբրև կանոն, կրում են վերջիններիս բնորոշ տարրական իմաստները: Որոշ նշանակություններն էլ ի հայտ են գալիս առաջինների փոխաբերացման հիման վրա:

Դարձվածքների բազմիմաստությունը արտահայտվում է համապատասխան իդիոգրամների միջոցով, այսինքն՝ չեզոք կամ պատկերավոր բառերով կամ բառակապակցություններով, որոնք հաղորդում են բազմիմաստ դարձվածքի առանձին նշանակություններ: Դարձվածքների բազմիմաստության իդիոգրամները պետք է գտնվեն իրար նկատմամբ լրացուցիչ բաշխման

հարաբերությունների մեջ և դրանց պետք է միավորի ընդհանուր ոճականորեն չեզոք նշանակությունը, որը կարող է վերականգնվել տարբեր համատեքստերի հիման վրա, որտեղ գործածվում է այս կամ այն դարձվածքը: Այսպիսով, «*ընդհանուր վերացական նշանակությունը կարող է դուրս բերվել ոչ թե կոնկրետ համատեքստից՝ շնորհիվ իր չափազանց ընդհանրացված նշանակության: Ամենաընդհանուր նշանակությունը պարզելը անհրաժեշտ է այն բանի համար, որ հնարավոր լինի վեր հանել ներակա նշանակությունները (իմաստները), որոնք կարող են ի հայտ գալ տարբեր համատեքստերում*»⁵: Այսպես, *colpo di mano* (բառացի՝ *ձեռքի հարված*) միավորը կարող է ունենալ հետևյալ նշանակությունները. 1. *ուժի գործադրում*, 2. *հարձակում*, *թալան*, 3. *հանկարծակի հարձակում*, *խուզարկություն*, 4. *օգնություն*, *օժանդակություն*: *Colpo di testa* (բառացի՝ *գլխի հարված*) դարձվածքը կարող է նշանակել. 1. *քնահաճույք*, 2. *անմիտ որոշում*, 3. *անմիտ արարք*, 4. *վտանգավոր քայլ*, 5. *արկածախնդրություն*, 6. *անսպասելիություն*:

Հայտնի է, որ դարձվածքների բազմիմաստության հիմքում ընկած է նշանակության փոխաբերացումը և նրա այնպիսի տարատեսակները, ինչպիսիք են համեմատությունը և փոխանունությունը:

Անվանական դարձվածքների ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս համոզվել կազմախոսական դարձվածքի (ԿԴ-ի) բառային և քերականական նշանակությունների սերտ կապում այնքանով, որքանով, որ հատկապես այս տեսակի միավորներում քերականական գործառույթը սերտորեն կապված է բաղադրիչների նշանակությունների հետ, որն իր հերթին հանգեցնում է դարձվածքի բազմիմաստությանը: Տվյալ տեսակի ԿԴ-ների վերծանումը՝ կապված բազմիմաստության հետ, մատնացույց է անում այդ խնդրի լուծման մի քանի հնարավոր ուղիներ:

Եթե հաջողվում է այս կամ այն դարձվածքային միավորում վեր հանել բոլոր հնարավոր համեմատությունները, որոնք այն ներուժային ձևով պարունակում են, կարելի է ենթադրել նոր նշանակությունների ի հայտ գալը, այնպիսիք, որ չեն հանդիպել գեղարվեստական գրականության մեջ և արտացոլված չեն բառարաններում: Սակայն նման հնարավոր համեմատությունների ի հայտ գալը զուտ լեզվաբանական վերլուծության շրջանակներից դուրս է գալիս և պահանջում էլք դեպի տրամաբանություն և հոգեբանություն, ինչպես նաև

⁵ Черданцева Т. З., *Язык и его образы*, изд. «Международные отношения», Москва, 1977, էջ 115.

բնագրի գործածություն, որը չպետք է թերագնահատվի լեզվի ծագման ուսումնասիրության ժամանակ, անշուշտ՝ ստուգելով բնագրի տվյալները կոնկրետ լեզվական նյութի մեջ, օրինակ՝ *գլուխ խոնարհել* - 1. ենթարկվել, 2. հպատակվել, 3. ստորանալ, նվաստանալ, 4. ողջունել, 5. մեծարել, *սիրտը դատարկել* - 1. գայրանալ, 2. հանգստանալ, *աչքն ընկնել* - 1. նկատել, 2. հավանել:

Ուսումնասիրություն է կատարվել Մ. Քուարտուի և Է. Ռոսսիի «*Իտալերենի դարձվածաբանական բառարան*»-ից դուրս գրված 921 ԿԴ-ներից 63-ի հիման վրա, որոնք բազմիմաստ են: Ի դեպ, նշված բազմիմաստ ԿԴ-ները կազմված են 20 կազմախոսություն նշանակող գլխավոր բաղադրիչներից: Հետազոտության նպատակն է եղել դիտարկել դրանց իմաստների թիվը՝ որոշելու համար, թե որքան են նվազագույն և որքան՝ առավելագույն իմաստ արտահայտողները, ինչպես նաև՝ որ կազմախոսություն պարունակող ԿԴ-ներն են առավել կենսունակություն դրսևորում բազմիմաստության տեսանկյունից: Ինչպես երևում է հետազոտության արդյունքներից, բազմիմաստության տեսանկյունից առավել մեծ է *mano* «ձ է ո ք» կազմախոսությամբ կամված ԿԴ-ների թիվը՝ 19, դասակարգման հաջորդ երկու տեղերում են *occhio* «աչք» և *testa* «գլուխ» բաղադրիչներով կազմվածները՝ 7-ական, իսկ նվազագույն՝ 1-ական արդյունք են դրսևորել հետևյալ կազմախոսություններով ԿԴ-ները. *collo* «պարանոց», *capelli* «մազեր», *faccia* «դեմք», *viso* «երես», *gambe* «ոտքեր (սրունքը և ազդրը ներառյալ)», *ginocchio* «ծունկ», *lingua* «լեզու», *palm* «ձեռքի ավի», *schiena* «մեջք», *petto* «կուրծք, կրծքավանդակ»: Ըստ իմաստների թվի՝ առավել մեծ խումբ են կազմում երկու իմաստ ունեցող ԿԴ-ները՝ 54, երեք իմաստ ունեցողները 7-ն են, 1-ական են՝ 5 և 6 իմաստ ունեցողները:

Mano «ձեռք» կազմախոսությամբ ԿԴ-ների թիվը ամենամեծն է, քանի որ գլխավոր բաղադրիչը կարող է խորհրդանշել աշխատունակություն, հմտություններ, շնորհալիություն, նրբագեղություն, գեղեցիկ շարժում, ուժ, զորություն, իշխանություն, հարստություն, աղքատություն, ճարպկություն, արագաշարժություն, շոայլություն, ժլատություն և այլն: Ձեռքերի հետ զուգակցվող այս հատկանիշներն էլ հիմք են ծառայում, որպեսզի նշված կազմախոսությամբ կազմված ԿԴ-ներն արտահայտեն մեկից ավելի, երբեմն՝ իրարից տարբերվող, նույնիսկ՝ հակասող իմաստներ, ինչպես նաև՝ առավելագույն թվով իմաստային դաշտերի մաս կազմեն:

Հետազոտության նպատակներից մեկն էլ հայերեն զուգահեռ և ոչ զուգահեռ համարժեքների (Ա. Սուքիասյանի և Ս. Գալստյանի «Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան»-ի հիման վրա), ինչպես նաև՝ դրանց բազմիմաստության առկայության և բացակայության վեր հանումն է: Ուսումնասիրության արդյունքում պարզվեց, որ իտալերեն 19 ԿԴ-ներին հայերենում համապատասխանում են 6 զուգահեռ համարժեքներ, որոնք թե՛ արտահայտության, և թե՛ բովանդակային պլաններում համապատասխանում են: Իսկ ոչ զուգահեռ համարժեք ԿԴ-ների թիվը, որոնք բովանդակային պլանում նույնն են, սակայն ունեն արտահայտության տարբեր ձևեր, 21-ն է: Ի դեպ, հայերեն համարժեքներից 4-ն ունեն երկու իմաստ, մյուս երկուսը՝ 1-ական, իսկ ոչ զուգահեռ համարժեքներից 3-ն ունեն 2-ական, 1-ը՝ 3, մնացած 17-ը՝ 1-ական իմաստ:

Այսպես, *alzare le mani/alzare le braccia* (բառացի՝ *ձեռքերը բարձրացնել*) դարձվածքը, որն իտալերենում ունի 2 իմաստ (1. անգործությունից ձեռքերը վեր բարձրացնել, հանձնվել, 2. մեկի վրա ձեռք բարձրացնել, հարվածել մեկին), հայերենում ունի մեկ համարժեք՝ *ձեռք բարձրացնել*: Վերջինիս իմաստներն են՝ 1. Հարվածել կամ ձեռքի շարժումով սպառնալ՝ հարվածելու, ծեծելու, 2. Սպանել, վնասել, ոչնչացնել կամ նման փորձ կատարել և այլն: Փաստորեն հայերեն համարժեքի առաջին իմաստը համապատասխանում է իտալերենի երկրորդ իմաստին:

Avere la mano leggera (բառացի՝ *թեթև ձեռք ունենալ*) (1. մեկին վերաբերվել նրբորեն, սիրալիր կերպով՝ կիրառելով գեղեցիկ շարժում, 2. հանդուրժող, ներողամիտ լինել, 3. հմուտ գրպանահատ լինել) դարձվածքը հայերենում ունի երկու զուգահեռ համարժեք (1. *թեթև ձեռք ունենալ*, 2. *թեթև ձեռքով*), որոնցից մեկը ուղղական հոլովով է, իսկ մյուսը՝ գործիական և ունի ձևի պարագայի գործառույթ: Առաջինի միակ իմաստը (1. Հաջողություն, բախտավորություն բերող, որի սկսած գործը հաջող էլք կունենա), ինչպես նաև երկրորդի երկու իմաստները (1. որևէ մեկի հաջող նախաձեռնությամբ, օրինակով, 2. առանց հետևանքի մասին երկար մտածելու) չեն համապատասխանում իտալերեն դարձվածքի երեք իմաստներից ոչ մեկին:

Mettere mano a (բառացի՝ *ձեռքը դնել ինչ-որ բան անելու համար*) դարձվածքը՝ 1. սկսել, նախաձեռնել, ձեռնարկել ինչ-որ բան, 2. հանել, դուրս հանել ինչ-որ բան, ձեռքը տանել ինչ-որ բանի, երբ խոսքը գնում է դրամապանակը հանելու մասին (ծագել է կովելու կամ սպանելու նպատակով

սուրբ պատյանից հանելու գործողությունից), երկու իմաստներով հայերենում ունի մեկ համարժեք՝ *ձեռքը դնել*, որը համընկնում է արտահայտության պլանում, սակայն արտահայտած իմաստներից ոչ մեկը (1. ընտրել, իրենը համարել, սեփականացնել, 2. ձեռքի՝ ափի մեջ դնել) չի համապատասխանում իտալերեն տարբերակի իմաստներին: Մինչդեռ հայերենում առկա է նաև վերը նշված իտալերեն միևնույն դարձվածքի ոչ զուգահեռ համարժեքը՝ *ձեռք զարկել/զարնել*, որի (1. ձեռնարկել, սկսել, ձեռնամուխ լինել, 2. ձեռքով դիպչել, շոշափել) երկու իմաստներից առաջինը համընկնում է իտալերեն տարբերակի առաջին իմաստին:

Mordersi le mani (բառացի՝ *կծել/կրծել ինքն իր ձեռքերը*) իտալերեն երկիմաստ դարձվածքն ունի հետևյալ իմաստները՝ 1. գայրույթը չկարողանալ արտահայտել, իր մեջ կատաղել, բորբոքվել, 2. անհանգստանալ, տխրել, տառապել: Հայերեն *ինքն իրեն ուտել* համարժեքը, որն արտահայտության պլանում մասնակիորեն է համապատասխանում իտալերեն տարբերակի հետ, քանի որ այնտեղ *ուտելու* գործողությունը վերբերում է *ձեռքերին* և ոչ թե առհասարակ՝ *ինքն իրեն ուտելուն*, սակայն նրա երկու իմաստները գրեթե լիովին համընկնում են իտալերենի իմաստների հետ (1. գայրույթը չկարողանալ արտահայտել, իր մեջ կատաղել, բորբոքվել, 2. անհանգստանալ, անհանգստություն արտահայտել): Հայերեն համարժեքն ունի նաև իր հոմանիշ տարբերակը՝ *բարկությունից եփ գալ*, որը իտալերեն տարբերակի համար ոչ զուգահեռ հոմանիշ է, քանի որ արտահայտության պլանում այն բոլորովին տարբեր է, իսկ բովանդակության պլանում համընկնում է նրա հետ՝ 1. մեկի կամ մի բանի վրա սաստիկ բարկանալով՝ չկարողանալ արտահայտվել, ինքն իրեն ուտել, 2. կատաղել:

Իտալերեն *mani di fata* (բառացի՝ *փերու ձեռքեր*) դարձվածքի երկու իմաստներն են՝ 1. խոսելով կանանց մասին՝ մատնանշվում է նրանց մեծ վարպետությունը կանացի գործերում, ինչպիսիք են ասեղնագործությունը, շյուղերով և հելլոնով հյուսքը, կար ու ձևը, որոնք պահանջում են հմտություն, շնորհալիություն, նրբություն և համբերություն, 2. խոսելով հատկապես բժշկության ոլորտում աշխատող կանանց կամ տղամարդկանց մասին՝ գործն անել մեծ ճշգրտությամբ և նրբությամբ: Վերջինս հայերենում ունի երկու հոմանիշ ոչ զուգահեռ համարժեքներ (1. *ոսկե/ոսկի ձեռքեր ունենալ*, 2. *մատները/ձեռքերը ոսկի լինել*), որոնց արտահայտած երկու իմաստներն են՝ 1. շնորհքով, հմուտ լինել, կարողանալ լավ գործ (գերազանցապես ֆիզիկական)

անել, 2. նուրբ և բարձրորակ գործ անող լինել: Վերջիններս լիովին համընկնում են իտալերեն տարբերակի արտահայտած իմաստների հետ, չնայած, որ հայերեն դարձվածաբանական բառարանի իմաստներում ճշգրտորեն չի նշվում բժշկության ոլորտի մասին, սակայն այն ենթադրվում է, քանի որ բանավոր խոսքում հաճախ կարելի է հանդիպել, հատկապես պլաստիկ վիրաբուժության ոլորտում՝ *բժիշկը ոսկի ձեռքեր ունի և նուրբ աշխատանք է կատարել* արտահայտությանը:

A mani nude (բառացի՝ *մերկ ձեռքերով*) իտալերեն դարձվածքին (1. առանց զենքի, անզեն, 2. առանց գործիքների կամ առանց ձեռքերը պաշտպանելու) նույնպես հայերենում համապատասխանում է ոչ զուգահեռ համարժեք՝ *դատարկ ձեռքով/ձեռքերով* (1. առանց փողի կամ ընծայի, առանց հարստության կամ օժիտի, 2. դատարկաձեռն, ձեռնունայն, առանց արդյունքի), որի արտահայտած իմաստներից առաջինը չի կարող համարվել իտալերեն դարձվածքի որևէ իմաստին համապատասխանող, քանի որ հայերենում այն պարունակում է նյութական իմաստային տարր և ոչ թե զենքի կամ գործիքի, ինչպես իտալերենում է: Թերևս կարելի է համարել, որ հայերեն համարժեքի երկրորդ իմաստը կարող է համապատասխանել իտալերեն դարձվածքի թե՛ առաջին և թե՛ երկրորդ իմաստներին:

Allungare le mani (բառացի՝ *ձեռքերը երկարացնել*) 1. գողանալ, գրպանահատություն անել, 2. ձեռք տալ, ձեռք զցել, 3. հարվածել (մեկին) իմաստները արտահայտող իտալերեն դարձվածքը հայերենում ունի արտահայտության պլանում համընկնող մեկ մենիմաստ համարժեք՝ *ձեռք երկարացնել կամ երկնցել* (արևմտ.), որի իմաստը չի համընկնում իտալերեն դարձվածքի ոչ մի իմաստի հետ, քանի որ նշանակում է *ձեռք մեկնել*: Սակայն իտալերենի երրորդ իմաստը արտահայտված է հայերենի ոչ զուգահեռ մենիմաստ համարժեքի (*ձեռքերին ազատություն տալ*) միակ իմաստում՝ *հարձակվել, լիովին ազատ զգալ անելու, ինչ ուզում է*: Այսպիսով, այս դեպքում բազմիմաստության մասին չէ խոսքը, այլ առանձին համարժեքների և նրանց արտահայտած առանձին իմաստների մասին:

Essere la mano di Dio (բառացի՝ *Աստծո ձեռքը լինել*) իտալերեն դարձվածքի իմաստներն են՝ 1. Աստծու կողմից միշտ պաշտպանված լինել, 2. Աստծու կողմից պատժվել: Նախորդ օրինակի զուգակցությամբ՝ հայերենում այն ունի երեք ոչ զուգահեռ համարժեքներ, որոնք մենիմաստ են, սակայն նրանց արտահայտած իմաստները մասնակիորեն արտահայտում են իտալերեն դարձվածքի

իմաստները. օրինակ՝ *Աստծո աջ (ձեռքը)* դարձվածքը նշանակում է «Աստծու ձեռքը, զորությունը իր վրա լինել» և գրեթե իտալերեն տարբերակի զուգահեռ համարժեքն է, եթե հաշվի առնենք, որ այնտեղ պակասում է միայն «աջ» ածականը: *Աստծու (Աստծո) աչքը մեկի վրա քաղցր պահել, լինել կամ մնալ* հայերեն դարձվածքը ոչ զուգահեռ համարժեք է, քանի որ չեն համընկնում գլխավոր բաղադրիչները, և նշանակում է՝ *բարի աչքով նայել մեկին, նրան միշտ օգնել՝ թև-թիկունք լինել*, իսկ *Աստծու պահած* ոչ համարժեք դարձվածքը՝ Աստծու կողմից հովանավորված, փորձանքներից զերծ մնացած լինել: Ինչպես կարելի է նկատել, հայերեն համարժեքների իմաստները համընկնում են իտալերեն դարձվածքի միայն առաջին տարբերակին՝ դրական իմաստով: Իսկ երկրորդ իմաստն արտահայտում է հայերեն *Աստծուն փորձել* դարձվածքը, որը նշանակում է՝ հույսը դնելով Աստծու միջամտության վրա՝ մարդկային ուժերից վեր կամ բնական օրենքներին հակառակ բան անել: Վերջինս արտահայտված է նաև իտալերեն մեկ այլ երկիմաստ դարձվածքում՝ *essere nelle mani di Dio* (բառացի՝ *Աստծո ձեռքերում լինել*), որի նշանակություններն են. 1. անելանելի և անհույս կերպով հավատալ, վստահել Աստծուն, մասնավորապես՝ ծանր հիվանդության և լուրջ վտանգի ժամանակ, 2. հույսը դնել Աստծու բարի կամքի, ճակատագրի վրա (գործածվում է հատկապես ռիսկային իրավիճակներում):

Essere nelle mani di qn (բառացի՝ *լինել մեկի ձեռքերում*) իտալերեն բազմիմաստ դարձվածքն արտահայտում է հետևյալ երեք իմաստները. 1. մեկի կողմից գրավվել, գերվել, լայն իմաստով՝ ենթարկվել մեկի որոշումներին, 2. հայտնվել այնպիսի պայմաններում, իրավիճակում, որ ստիպված լինել ամբողջությամբ վստահել, հավատալ մեկին, 3. վճռորոշ ձայն, զորություն չունենալ, միջամտելու հնարավորություն չունենալ մի իրավիճակում, որտեղ որոշումները կայացնում են ուրիշները: Հայերենում այս դարձվածքն ունի ոչ զուգահեռ համարժեք՝ *ձեռք/ձեռքը ընկնել*, որի երեք իմաստներն են. 1. ձեռք բերել, գտնել, ճարել, մի բան ստանալ, շահել, 2. բռնվել, գերվել, գրավվել, օկուպացվել, 3. սպառնալիք՝ պատժելու հարմար առիթով, երբ դիմացինը իրենից կախված կլինի: Ինչպես երևում է, իտալերեն դարձվածքի միայն առաջին իմաստն է, որ առկա է հայերեն դարձվածքի արտահայտած երկրորդ իմաստում:

Իտալերեն *come le dita di una mano* (բառացի՝ *ինչպես մի ձեռքի մատներ*) դարձվածքի նշանակություններն են. 1. հասակի մասին խոսելիս, երբ միևնույն ընտանիքում երեխաները տարբեր հասակի են լինում, 2. իրար շատ նման, միևնույն բնավորությամբ: Հայերենում այն ունի մեկ ոչ զուգահեռ համարժեք,

որտեղ այլևս առկա չէ կազմախոսություն պարունակող գլխավոր բաղադրիչը՝ *ինչպես ջրի երկու կաթիլ* և որը բազմիմաստ չէ: Այն նշանակում է՝ նույն, նման, իրարից չտարբերվող, որը համապատասխանում է իտալերեն դարձվածքի երկրորդ իմաստին:

Այսպիսով, իտալերեն *mano* կազմախոսություն պարունակող ԿԴ-ներին հայերենում միայն մեկ համարժեք է համապատասխանում իր երկու իմաստներով, մինչդեռ մյուս բոլոր դեպքերում առավելագույնը մեկ իմաստն է ընդհանուր երկու լեզուների ԿԴ-ների համար: Հետաքրքրական է այն, որ նկատվեցին նաև այնպիսի դեպքեր, երբ բազմիմաստ ԿԴ-ների իմաստներից մեկը մյուս իմաստի հակառակն է: Առկա են ԿԴ-ներ, որոնց մեկից ավելի իմաստները առաջացել են ամբողջ դարձվածքի վերաիմաստավորման հիման վրա, սակայն կան նաև այնպիսիք, որոնց նոր իմաստը բխել է առանձին բաղադրիչների հարանշանակությունների կամ փոխաբերական իմաստների հիման վրա:

The Semantic Peculiarities of Phraseological Units Containing a Somatic Term in Italian

Key words: somatism, denotation, connotation, semantic change, polisemy, synonym, antonym, sema.

The article touches upon the peculiarities of the polisemy noticed in 63 phraseological units containing a somatic term out of 921 found in the Phraseological Dictionary of the Italian language compiled by M. Quartu and E. Rossi.

The article presents an overview of the requisities that have served as a basis of polisemy. The article also dwells upon comparative analysis of the above mentioned phraseological units revealing the level of equivalence in Armenian.

Семантические особенности многозначных соматических фразеологизмов итальянского языка и их армянских эквивалентов

Ключевые слова: соматизм, означаемое, означающее, денотативное значение, коннотативное значение, семантический компонент, семантическое изменение, переосмысление, многозначный, синоним, антоним.

Статья посвящена изучению явления многозначности и причинам его возникновения на базе 63 соматических фразеологизмов из 921, нашедших отражение во "Фразеологическом словаре итальянского языка" М. Куарту и Э. Росси.

Анализ фразеологизмов итальянского языка и их армянских эквивалентов позволяет выявить случаи наличия, отсутствия многозначности, а также сопоставить значения фразеологизмов двух исследуемых языков.

